

Sprzeczność składu sądu orzekającego jako podstawa nieważności postępowania (art. 379 pkt 4 in princ. KPC)

Wprowadzenie

I. Problematyka nieważności postępowania cywilnego jest zwykle przedmiotem analizy w komentarzach do art. 378–379 KPC¹, była już także badana w odrębnej monografii². W dotychczasowym dorobku doktryny prawa brak było jednak odrębnego opracowania, w którym przedstawione zostałyby rozważania odnoszące się do zagadnień bardziej szczegółowych dotyczących przedmiotowej problematyki (jak np. tylko jednej z podstaw nieważności postępowania), czy też w którym zbadana zostałaby dopuszczalność powołania się na określone w art. 379 KPC podstawy nieważności postępowania w ramach innych niż apelacja środków zaskarżenia.

Nie są prowadzone oficjalne statystyki sądowe, określające jak często strona (uczestnik) postępowania wskazuje na art. 379 pkt 4 KPC w apelacji (czy też w innych zwyczajnych, bądź nadzwyczajnych środkach zaskarżenia – zob. szerzej dalsze rozważania w rozdziale IV). Można natomiast zaryzykować tezę, że to właśnie ten przepis (jak również art. 379 pkt 5 KPC) stanowi jedną z najchętniej wykorzystywanych podstaw prawnych zaskarżenia wydanego rozstrzygnięcia. Już sama ta okoliczność skłaniać musi do głębszej analizy właśnie tej podstawy nieważności postępowania.

Na dalsze zawężenie przedmiotu badania oraz wybór jedynie art. 379 pkt 4 *in principio* KPC jako podstawy nieważności postępowania cywilnego istotny wpływ miały wydarzenia ostatnich lat, w wyniku których doszło do bezprecedensowego zwiększania się liczby przypadków, w których skład sądu orzekającego należy uznać za sprzeczny z przepisami prawa. Stało się to po wejściu w życie ustawy z 8.12.2017 r., a także późniejszego ukonstytuowania się na tej podstawie nowej Krajowej Rady Sądownictwa, wykonywania przez nią uprawnień do rozpatrywania i oceny kandydatów do pełnienia urzędu na stanowiskach sędziów Sądu Najwyższego oraz stanowiskach sędziowskich w sądach powszechnych (jak też w sądach administracyjnych i sądach wojskowych oraz na stanowiskach asesorów sądowych) i późniejszego powoływania takich osób na wska-

¹ Zob. np. A. Zieliński, w: A. Zieliński (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Warszawa 2016, s. 655 i n.; T. Ereciński, w: T. Ereciński (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 2, Warszawa 2007, s. 110 i n.; T. Wiśniewski, w: T. Wiśniewski (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. II (art. 367–505³⁹), Warszawa, s. 92 i n.; A. Góra-Błaszczkowska, w: A. Góra-Błaszczkowska (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. IA, Komentarz, Warszawa 2020, s. 1096 i n.; M. Kłos, w: A. Marciniak, K. Piasecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. II, Komentarz, Warszawa 2016, s. 37 i n.

² T. Zembrzusi, Nieważność postępowania w procesie cywilnym, Warszawa 2017.

zane stanowiska przez Prezydenta RP³. Okoliczności te – co w pełni zrozumiałe – zostały niezwłocznie poddane pogłębionej analizie prawnej, zarówno w opracowaniach o charakterze systemowym⁴, jak i w opracowaniach poświęconych kwestiom szczegółowym⁵. Zdecydowana większość dotychczasowych wypowiedzi przedstawicieli doktryny prawa odnosi się przede wszystkim do materii ustrojowej, a w istotnie mniejszym stopniu do materii prawno-procesowej.

Intencją autora nie było ograniczenie się do zbadania jedynie przypadków wadliwego powołania lub wadliwego przejścia na wyższe stanowisko sędziowskie, ale analiza także wszystkich pozostałych przyczyn sprzeczności składu sądu orzekającego z przepisami prawa, skutkujących nieważnością postępowania cywilnego. Tylko w ten sposób niniejsza monografia zyskać może nieco bardziej ponadczasowy charakter, a nie odegrać jedynie epizodyczną rolę. Pozostaje bowiem żywić nadzieję, że w najbliższych latach ustawodawca systemowo rozwiąże problem uczestnictwa w składzie sądu orzekającego osób wadliwie powołanych lub wadliwie promowanych na wyższe stanowisko sędziowskie, w konsekwencji czego istniejące obecnie fundamentalne problemy prawne wynikające ze wskazanych uwarunkowań definitywnie stracą na znaczeniu. Stosowne postulaty *de lege ferenda* w tym zakresie zostały przedstawione w rozdziale VI.

W tym miejscu podkreślić należy, iż celem prezentowanego opracowania nie było kompleksowe przedstawienie wszystkich uwarunkowań prawnych związanych z konsekwencjami dokonanych przez Prezydenta powołań na urząd sędziego (sądu powszechnego oraz Sądu Najwyższego) na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa ukształtowanej w trybie określonym przepisami ustawy z 8.12.2017 r. Specyfika przedmiotowej problematyki z pewnością zasługuje na odrębne opracowanie systemowe, w którym szczególnie nacisk zostanie położony nie tylko na kwestie cywilnoprawne, ale także ustrojowe, w tym konstytucyjnoprawne. W związku z tym, w ramach przedstawianej monografii dokonano badania konsekwencji budzących wątpliwości powołań na urząd sędziego jedynie w takim (ograniczonym) zakresie, w jakim było to niezbędne do analizy art. 379 pkt 4 *in principio* KPC – tj. oceny konsekwencji sprzeczności składu orzekającego z przepisami prawa.

II. W monografii wyróżnić można dwa nurty przeprowadzonych badań. Pierwszy z nich polegał na analizie klasycznych instytucji procesowych w ich tradycyjnym, systemowym otoczeniu. Drugi nurt wyrażony został w konfrontacji masowej wadliwości obsady składu sądu orzekającego z dotychczas dostępnymi środkami prawnymi. Oba

³ Problematyka ta została poddana szerszej analizie w rozdziale II § 2 pkt 2. Przed 17.1.2018 r. (tj. datą wejścia w życie ustawy z 8.12.2017 r.) przypadki wadliwego powołania sędziego lub wadliwego przejścia sędziego na wyższe stanowisko, jeżeli w ogóle występowały, to incydentalnie.

⁴ Zob. np. A. Machnikowska, O niezawisłości sędziów i niezależności sądów w trudnych czasach, Warszawa 2018.

⁵ Zob. np. S. Biernat, Niezależność sądów i niezawisłość sędziów państw członkowskich w świetle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, PS 2024, Nr 5, s. 6 i n., czy też M. Ziółkowski, Konstytucyjna kompetencja sądu do ochrony własnej niezależności (uwagi na marginesie uchwały SN z 23.01.2020 r.), PiP 2020, Nr 10, s. 71 i n.

wskazane nurty badań przeplatają się ze sobą w całej rozprawie, choć pierwszy z nich dominuje w rozdziałach I oraz IV, zaś drugi z nich w rozdziałach III oraz VI.

III. W rozprawie korzystano przede wszystkim z metody dogmatycznoprawnej. Uzupełniająco (w rozdziale I) wykorzystana została także metoda teoretycznoprawna oraz (w rozdziale V) metoda prawnooporównawcza. Celem wykorzystania tej ostatniej metody było przede wszystkim odniesienie się do kluczowych zasad dotyczących wymaganego składu sądu orzekającego, obowiązujących w wybranych systemach prawnych wymogów odnoszących się do niezawisłości sędziów (determinującej prawidłowe ukształtowanie składu sądu orzekającego), jak również do wskazania innych wymogów formalnych dotyczących prawidłowego ukształtowania składu sądu orzekającego.

Rozdział I niniejszej monografii poświęcony został prezentacji zagadnień o charakterze systemowym, tj. przede wszystkim zbadaniu związku pomiędzy bezstronnością i niezawisłością sędziów oraz niezależnością sądów, a prawidłowością składu sądu orzekającego, jak również ocenie prawidłowości składu sądu orzekającego jako jednego z kluczowych warunków zapewnienia prawa do sądu. Odrębnie została dokonana analiza odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów związanej z kwestionowaniem przez nich prawidłowości składu sądu orzekającego. Choć *prima facie* zdawać by się mogło, że materia ta nie jest ściśle powiązana z przedmiotem opracowania, to uznać jednak należy, że bezpośrednio rzutuje ona na możliwość wykonywana przez sędziów swoich zadań, a – w konsekwencji – wywiera także wpływ na ewentualne spełnienie przesłanki nieważności postępowania określonej w art. 379 pkt 4 *in principio* KPC.

W rozdziale II dokonana została analiza wymogów odnoszących się do ukształtowania składu sądu orzekającego w postępowaniu cywilnym, jak również analiza wszystkich, identyfikowanych obecnie w piśmiennictwie i orzecznictwie, przypadków sprzeczności składu sądu orzekającego z przepisami prawa (tj. – innymi słowy – następstw prawnych naruszenia zasad ukształtowania składu sądu). Szczególna uwaga poświęcona została sytuacji uzasadnionych wątpliwości co do bezstronności sędziego, jako jednej z przyczyn skutkujących spełnieniem się przesłanki wskazanej w art. 379 pkt 4 *in principio* KPC. Istotną częścią tego fragmentu prowadzonych rozważań jest zbadanie skutków procesowych sprzeczności składu sądu orzekającego z przepisami prawa oraz analiza istniejącej różnicy pomiędzy „nieważnością postępowania” oraz „nieważnością wyroku”.

W rozdziale III zawarte zostały rozważania dotyczące istniejących obecnie w systemie prawa instrumentów procesowych mających – w zamierzeniu ustawodawcy – służyć zapewnieniu zgodności składu sądu orzekającego z przepisami prawa, tj.: wnioskowi o wyłączenie sędziego (opartym na podstawach ogólnych oraz na podstawie ustawy o SN) oraz testowi niezawisłości i bezstronności sędziego. Zważywszy na powołanie 12.6.2024 r. przez Prezesa Rady Ministrów, na wniosek Ministra Sprawiedliwości, Komisji Kodyfikacyjnej Ustroju Sądownictwa i Prokuratury spodziewać się należy wzbogacania katalogu wskazanych instrumentów procesowych.

Rozważania przedstawione w rozdziale IV zawierają analizę możliwości wykorzystania przesłanki sprzeczności składu sądu orzekającego z przepisami prawa jako pod-

stawy nieważności postępowania w ramach wszystkich zwyczajnych (tj. sprzeciwu od wyroku zaocznego, apelacji, zażalenia, skargi na orzeczenie referendarza sądowego, zarzutów od nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym, sprzeciwu od nakazu zapłaty w europejskim postępowaniu nakazowym, sprzeciwu od nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym oraz apelacji od wyroku w postępowaniu uproszczonym), jak również nadzwyczajnych (skargi kasacyjnej, skargi o wznowienie postępowania, skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego, skargi nadzwyczajnej oraz wniosku o unieważnienie prawomocnego orzeczenia sądowego) środków zaskarżenia. Przedmiotowa przesłanka została także poddana odrębnej analizie z perspektywy podstaw skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

W rozdziale V – o którym była już pokrótce mowa powyżej – przedstawione zostały rozwiązania dotyczące składu sądu orzekającego w postępowaniu cywilnym oraz sprzeczności składu sądu orzekającego z przepisami prawa w wybranych obcych systemach prawnych. Celem tych rozważań nie było dokonanie kompleksowej analizy zasad funkcjonowania sądownictwa, ani zbadanie wszystkich uwarunkowań związanych z przestrzeganiem bezstronności i niezawisłości sędziów, czy też niezależności sądów. Celem rozdziału V było przede wszystkim dokonanie weryfikacji, czy rozwiązania przyjęte w innych systemach prawnych różnią się od rozwiązań polskich (i w jakim zakresie), w szczególności po to, aby móc odpowiedzieć na pytanie, czy (i w jakim zakresie) możliwe jest skorzystanie z ich dorobku w prawie polskim.

W ramach przeprowadzonej analizy zbadano pokrótce prawo niemieckie oraz prawo austriackie – jako, że te systemy prawne stanowią w wielu aspektach „pierwotny wzór” polskiego prawa cywilnego materialnego oraz prawa cywilnego procesowego, a przez to uznać je można za naturalny punkt odniesienia. Zamiarem autora pozostawało także sięgnięcie do rozwiązań wybranych innych europejskich systemów prawnych – stąd wybór prawa hiszpańskiego, irlandzkiego i włoskiego. Ze względu na zbyt daleko posunięte odmienności systemowe i konstrukcyjne, poza przedmiotem zainteresowania pozostawać musiały systemy prawa *common law*, w tym w szczególności prawo amerykańskie oraz prawo angielskie.

Rozdział VI, choć objętościowo najkrótszy, ma – w opinii autora – najbardziej istotne znaczenie. W tej części monografii przedstawione zostały bowiem kluczowe postulaty *de lege ferenda*, odnoszące się do zasad ukształtowania składu sądu orzekającego, katalogu instrumentów procesowych służących zapewnieniu zgodności składu sądu orzekającego z przepisami prawa oraz sprzeczności z przepisami prawa składu sądu orzekającego jako podstawy zaskarżenia wydanego orzeczenia. Przedstawione propozycje zmian legislacyjnych mają na celu uporanie się z sytuacją bez precedensu w systemie wymiaru sprawiedliwości: w której kilka tysięcy wadliwie powołanych sędziów wydaje od kilku lat rozstrzygnięcia, które trafiają do obrotu prawnego i są wykonywane (egzekwowane), pomimo swojej fundamentalnej wadliwości formalnej. Takich uwarunkowań faktycznych nie przewidział ustawodawca pierwotnie (gdyż – co zrozumiałe – nie mógł ich przewidzieć), stąd za konieczne uznać należy dokonanie istotnej

zmiany regulacji w przedmiotowym zakresie. Z praktycznych względów – których nie można pomijać – ogromnym wyzwaniem w tym kontekście pozostaje, aby zmiany legislacyjne nie doprowadziły do załamania systemu prawnego w Polsce – do czego mogłoby dojść w razie automatycznego usunięcia z obrotu prawnego wszystkich orzeczeń wydanych przez wadliwie powołanych sędziów.

Z przyczyn wskazywanych już powyżej, kilka z przedstawionych w rozdziale VI uwag odnosi się także do zasad odpowiedzialności sędziów w związku z kwestionowaniem prawidłowości składu sądu orzekającego.

Można żywić nadzieję, że obecne uwarunkowania polityczne sprzyjać będą przyjęciu w najbliższych latach szeregu (także postulowanych w prezentowanym opracowaniu) zmian legislacyjnych, które w znaczący sposób zmienią obecnie obowiązującą regulację prawną odnoszącą się do konsekwencji sprzeczności składu sądu orzekającego z przepisami prawa. Prezentowane opracowanie przyczynić się powinno do pogłębionej dyskusji w doktrynie w przedmiotowym zakresie.

Monografia uwzględnia stan prawny, a także dorobek literatury i orzecznictwa, na dzień 7.7.2024 r.

Warszawa, 7.7.2024 r.

Marcin Aślanowicz

Przejdź do księgarni →

ksiegarnia.beck.pl